

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглянуто моделі й методи комунікативної компетентності, за допомогою яких пояснюється це складне явище. Рівень ефективності комунікативного процесу зумовлений рівнем сформованості комунікативної компетентності суб'єктів. Компетентність визначено як стійку готовність і здатність людини до якої-небудь діяльності. У нашому випадку такою діяльністю є іноземна комунікація студентів у процесі вивчення ними іноземної мови.

Ключові слова: *комунікативна компетентність, комунікація, комунікативний метод, мовна особистість.*

Зміни в міжнародних відносинах між країнами, загальний швидкий розвиток науки й техніки, гуманітарна спрямованість світового культурного процесу привели до підвищення ролі міжнародного спілкування, а внаслідок цього – до зростання інтересу до вивчення іноземної мови як засобу світової комунікації. Розвиток у студентів інтересу до іноземної мови – процес багатогранний і тривалий. Підтримання стійкого професійного інтересу та підвищення мотивації до вивчення іноземної мови сприяє найбільш успішному оволодінню нею.

Мета статті – визначення найбільш ефективних способів формування комунікативної компетентності студентів у процесі розвитку мовної особистості.

Важливість обґрунтування методів вироблення навичок ефективного спілкування зумовлена нагальною потребою освіти, орієнтованої на формування мовної особистості, здатної комунікативно виправдано користуватися мовними засобами. Стратегічна мета – вироблення готовності вільно володіти мовою в реальних комунікативних ситуаціях для досягнення взаєморозуміння між учасниками спілкування. Наші міркування суголосні з висновком Ф. Бацевича: "...комунікативна компетентність перебуває на найвищому щаблі в ієрархії типів компетенції людини, оскільки поєднує в собі всі інші. З огляду на це, формування комунікативної компетентності є основною метою мовного навчання" [1, с. 126]. Виходячи з цього, головною значення для викладачів набуває забезпечення високого рівня мотивації вивчення іноземної мови, що потребує обґрунтування психолого-педагогічних умов, які б сприяли формуванню мотивації учіння студентів при вивченні іноземної мови, що, в свою чергу, зумовлювало б підвищення ефективності процесу навчання.

Від рівня сформованості комунікативної компетентності залежить здатність людини адекватно орієнтуватися, поводитися в різних соціальних ситуаціях. Тому головною метою навчання іноземної мови є формування у студентів комунікативної компетентності, базою для якої є кому-

нікативні уміння, сформовані на основі мовних знань і навичок. Компетентнісний підхід у навчанні іноземних мов досить новий, але в разі його успішної реалізації може стати засобом забезпечення студентів корисними знаннями, необхідними для успішного досягнення цілей у реальних життєвих умовах. Останнім часом проблему мовленнєвого спілкування досліджували такі видатні науковці, як: М. Бахтіна, Н. Хомський. Теорію мовленнєвої діяльності розвивали І. Зимня, О. Леонтєв, Т. Рядова та інші послідовники видатного психолога й педагога Л. Виготського. Проблему розвитку комунікативної компетентності в процесі вивчення іноземної мови досліджено в працях Л. Биркун, О. Вишневського, І. Зимньої, Г. Китайгородської, Ю. Пассова, О. Полат, Т. Сірик та інших. Усі ці вчені внесли багато цікавого й нового в теорію й практику, незважаючи на відмінності методологій і технологій навчання. На нашу думку, комунікативна компетентність – це знання, уміння та навички, необхідні для розуміння чужих і породження власних програм мовленнєвої поведінки, адекватних цілям, сферам, ситуаціям спілкування. Окремо зазначимо, що, на думку О. Коваленко, компетентність у процесі навчання іноземної мови передбачає: отримання та створення різних типів повідомлень; застосування різних інструментів відповідно до потреб аналізу різних текстів і культурних феноменів; інтегрування лінгвістичних та інтерпретаційних знань і умінь у різних ситуаціях спілкування; апробування та застосування інтеркультурної функціональної грамотності й відповідних усвідомлених знань [2]. Перехід до компетентнісного підходу дає змогу орієнтуватись на результат навчальної діяльності, сприяє формуванню й розвитку у студентів здатності практично діяти, застосовувати досвід успішних дій у конкретних ситуаціях.

Для того, щоб повною мірою застосувати теоретичні дослідження тем самоосвіти на практиці, викладачі англійської та німецької мов використовують у своїй роботі комунікативну, мовну, мовленнєву, соціокультурну та соціолінгвістичну, дискурсивну, стратегічну, тематичну та професійну компетенції. Структура комунікативної компетентності складається з таких чинників:

- мовленнєвої компетенції, що ґрунтується на чотирьох видах компетенцій: в аудіюванні, говорінні, читанні та письмі. Компетенція у говорінні включає компетенцію в діалогічному й монологічному мовленні; лексична компетенція включає лексичні знання і мовленнєві лексичні навички; граматична – граматичні знання і мовленнєві граматичні навички; фонологічна – фонетичні знання та мовленнєві слухо-вимовні навички;

- мовної компетенції, що є інтегративною та включає мовні знання та відповідні навички. Знання лише мовного матеріалу не забезпечує формування мовленнєвих умінь, студенти мають здобути відповідні мовні знання, і в них необхідно сформулювати конкретні мовленнєві навички для створення та розпізнання інформації;

- дискурсивної компетенції, що включає комунікативні вміння, пов'язані з умовами реалізації окремих мовленнєвих функцій із застосуванням адекватних мовних моделей-зразків;

– соціокультурної та соціолінгвістичної компетенції, що включають знання, уміння використовувати у спілкуванні та пізнанні іншомовні соціокультурні й соціолінгвістичні реалії. Іншими словами, це – сформованість у студентів цілісної системи уявлень про національно-культурні особливості країни, що дає змогу асоціювати з мовною одиницею ту саму інформацію, що і носій мови, і досягти у такий спосіб повноцінної комунікації;

– стратегічної компетенції, що передбачає уміння вибирати ефективні стратегії для розв'язання комунікативних завдань; розвиток здатності студентів до самостійного навчання і самовдосконалення, бажання спілкуватися, слухати й розуміти інших, планувати навчальний процес, уміння адекватного оцінювання та самооцінювання.

Основними комунікативними уміннями є: уміння здійснювати усномовленнєве спілкування; уміння розуміти зі слуху зміст автентичних текстів; уміння читати й розуміти автентичні тексти різних жанрів і видів із різним рівнем розуміння змісту, визначаючи їх джерелом різноманітної інформації і засобом оволодіння нею; уміння здійснювати спілкування у письмовій формі відповідно до поставлених завдань; уміння адекватно використовувати досвід, набутий у вивченні рідної мови, визначаючи його як засіб усвідомленого оволодіння іноземною мовою; уміння використовувати у разі необхідності невербальні засоби спілкування за умови дефіциту наявних мовних засобів.

Виокремлюють такі складові комунікативної компетентності: орієнтованість у різноманітних ситуаціях спілкування, яка заснована на знаннях і життєвому досвіді індивіда; спроможність ефективно взаємодіяти з оточенням завдяки розумінню себе й інших у процесі постійної видозміни психічних станів, міжособистісних відносин і умов соціального середовища; адекватна орієнтація людини в самій собі – власному психологічному потенціалі, потенціалі партнера, у ситуації; готовність і уміння будувати контакт з людьми; внутрішні засоби регуляції комунікативних дій; знання, уміння і навички конструктивного спілкування; внутрішні ресурси, необхідні для побудови ефективної комунікативної дії у визначеному колі ситуацій міжособистісної взаємодії. Таким чином, комунікативна компетентність постає як структурний феномен, що містить як складові цінності, мотиви, установки, соціально-психологічні стереотипи, знання, уміння, навички. Отже, вищезазначені складові комунікативної компетентності загалом становлять комунікативний потенціал особистості, який характеризує її комунікативні можливості та визначає якість, успішність її спілкування в різних сферах життєдіяльності.

У теорії і практиці мовної освіти актуальною проблемою є диференціація та інтеграція методів формування мовленнєвої компетентності і комунікативної компетентності. О. Леонтьєв слушно зазначив, що прийоми навчання комунікативно-мовленнєвих умінь мають відрізнятися від прийомів навчання мовленнєвих навичок [4, с. 222]. Методи мовленнєвого розвитку студентів функціонально відіграють роль попередньої підготовки

до безпосереднього вироблення навичок спілкування. Разом із тим, методи (їх елементи) навчання мовлення можуть входити в інші методи, скажімо, в когнітивні (а не лише в комунікативні). Основна суть методів формування комунікативної компетентності полягає в тому, що вони спрямовані не на відтворення і складання синтаксичних конструкцій за зразком чи виконання традиційних мовленнєвих завдань (репродуктивних, творчих), а на породження мовлення для вираження особистих думок і почуттів в умовах живого спілкування. Мета застосування методів цієї групи – навчити студентів ефективно спілкуватися.

Варто зазначити, що нині у практиці підготовки студентів ВНЗ поряд із традиційними методами навчання досить широко застосовуються інноваційні, чільне місце серед яких посідають активні методи навчання. Активні методи навчання – це методи, що стимулюють пізнавальну діяльність студентів, вони будуються в основному на діалозі, який передбачає вільний обмін думками про шляхи вирішення тієї чи іншої проблеми, та характеризуються високим рівнем активності студентів. Саме таке навчання загальноприйнято вважати “найкращою практикою навчання” в сучасному ВНЗ [5, с. 297]. Основна мета активних методів навчання іноземної мови – формування комунікативної компетентності студентів, а всі інші цілі (освітня, виховна, розвивальна) реалізуються в процесі здійснення цієї головної мети. До активних методів, що використовуються у практиці навчання ІМ, належать: “мозковий штурм”, “кейс-стаді”, ділові ігри, дискусії, дебати, метод проектів, “аналіз ситуацій”, тренінги тощо. Активні методи навчання ІМ мають ряд переваг, а саме: забезпечують саморозвиток, самоактуалізацію особистості, дають змогу студенту самому шукати й усвідомлювати способи вирішення життєвих ситуацій. Зазначимо, що активні методи навчання можуть бути використані на різних етапах навчання іноземної мови. Дослідження показують, що на заняттях з використанням активних методів навчання іноземної мови (якщо вони зорієнтовані на досягнення конкретних цілей і правильно організовані), студенти засвоюють матеріал найбільш повно і з користю для себе, тобто вони усвідомлюють значущість навчального матеріалу і думають, яким чином будуть застосовувати отримані знання в ситуаціях реального життя або подальшого навчання [5, с. 298].

Можна виділити основні загальні принципи, що визначають специфіку методів формування комунікативної компетентності студентів у процесі навчання мови:

– принцип комунікативно-діяльнісного підходу – оволодіння мовою як діяльністю, що передбачає динамічний підхід до мови, навчання спілкуванню з урахуванням його функцій – інформаційної, регулятивної, пізнавальної, ціннісної та ін.; пов’язаний з формуванням комунікативної грамотності студентів, використанням органічної для студента комунікативної стратегії і тактики та створенням комунікативної мотивації на основі позитивних емоцій;

– принцип діалогічності, що впливає з самої суті висловлювання, комунікативного акту. Дотримання цього принципу дає змогу природно організувати мовленнєво-мисленнєву діяльність студентів, забезпечує збереження й розвиток індивідуальної культури особистості, сприяє міжособистісній комунікації;

– принцип ситуативної спрямованості формування комунікативних умінь, оскільки зміст, мовні особливості, композиційна структура висловлювання визначаються специфікою ситуації спілкування;

– принцип співпраці, що передбачає спільне оперування студентами інформацією, взаємний обмін думками, почуттями в процесі навчання комунікації;

– принцип етикетності, дотримання якого потребує створення ввічливої атмосфери спілкування в навчальному процесі, володіння мовленнєвим етикетом у реалізації комунікативних стратегій і тактик.

Дотримання названих принципів в організації навчання мови допоможе уникнути конфліктності у спілкуванні, сприятиме вибору прийнятних для конкретної ситуації мовленнєвих жанрів, мовних засобів, здатних виразити комунікативний намір студента. Людина завжди перебуває в контакті з іншим партнером – реальним, уявним, обраним, нав'язаним тощо. Інваріантними складовими спілкування є такі компоненти, як партнери-учасники, ситуація, завдання. Варіативність же пов'язана з характеристиками самих складових – партнерів по спілкуванню, ситуацій, цілей спілкування. Тому компетентність у спілкуванні передбачає розвиток умінь адекватного самооцінювання, орієнтації людини в самій собі – власному психологічному потенціалі, потенціалі партнера, у ситуації і завданні. Головною якісною характеристикою всіх цих психологічних інструментів вважається “загальна спрямованість” на людину, що, у свою чергу, є підставою ефективного спілкування. Орієнтація особистості, насамперед, на позитивні якості в іншій людині є важливою в ефективному спілкуванні, тому що вона сприяє розкриттю особистісного потенціалу людини, з якою ми спілкуємося. Підкреслюється роль пізнавальних процесів у структурі комунікативної компетентності, перш за все, мислення – здатність аналізувати вчинки, бачити мотиви, що спонукають до них. Таким чином, можна зазначити, що комунікативна компетентність включає не тільки особистісні властивості індивіда, а й певним чином організовані пізнавальні процеси та емоційну сферу. Отже, комунікативна компетентність має декілька джерел розвитку в процесі становлення особистості людини: трансляція комунікативних умінь у процесі міжособистісної взаємодії з іншими людьми, оволодіння культурною спадщиною, спостереження за поведінкою інших людей і аналіз актів комунікації, програвання в уяві комунікативних ситуацій. Комунікативна компетентність – це система внутрішніх ресурсів ефективної взаємодії: позицій спілкування, ролей, стереотипів, установок, знань, умінь, навичок. Крім особистісних особливостей, до комунікативної компетентності входять особливості пізнавальних процесів й емоційної

сфери. У цілому комунікативна компетентність пов'язана з адекватним використанням усієї палітри можливостей. Аналіз поняття комунікативної компетентності дає змогу виявити проблеми обґрунтування критеріїв ефективного спілкування й адекватної відповідності форм спілкування і ситуації спілкування.

Висновки. Теоретичний аналіз проблеми дослідження дає змогу стверджувати, що іншомовна комунікація можлива за умови володіння суб'єктами іншомовного спілкування мовою як засобом комунікації. Рівень ефективності комунікативного процесу зумовлений рівнем сформованості комунікативної компетентності суб'єктів. Компетентність – це стійка готовність і здатність людини до якої-небудь діяльності “зі знанням справи”. У нашому випадку такою діяльністю є іншомовна комунікація студентів у процесі вивчення ними іноземної мови. Звідси визначення комунікативної компетентності як інтегративного утворення особистості, яке має складну структуру. Проаналізовані моделі й методи є спробою описати й пояснити складне явище “комунікативна компетентність” через виділення багатьох її елементів. Узагальнюючи, зазначимо, що висвітлені нами питання не вичерпують окресленої проблеми й потребують подальшого її дослідження.

Список використаної літератури

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики / Бацевич Ф.С. – К. : Академія, 2004. – 342 с.
2. Книга для вчителя іноземної мови : метод. вид. / упоряд. О.Я. Коваленко, І.П. Кудіна. – Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005. – 240 с.
3. Львов М.Р. Основы теории речи : [учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / М.Р. Львов. – М. : Академия, 2002. – 248 с.
4. Леонтьев А.А. Основы психолінгвістики : [учеб. для студ. высш. учеб. заведений] / А.А. Леонтьев. – [4-е изд., испр.]. – М. : Смысл ; Академия, 2005. – 288 с.
5. Сумцова О.В. Формирование иноязычной коммуникативной компетенции студентов технических вузов при использовании активных методов обучения иностранному языку / О.В. Сумцова // Молодой ученый. – 2012. – № 2. – С. 297–298.

Стаття надійшла до редакції 29.08.2013.

Шпакова Н.Г. Формирование коммуникативной компетентности студентов при изучении иностранного языка

В статье рассмотрены модели и методы коммуникативной компетентности, при помощи которых объясняется это сложное явление. Уровень эффективности коммуникативного процесса зависит от формирования коммуникативной компетентности субъектов коммуникации. Компетентность рассмотрено как готовность и способность человека к определенному виду деятельности. В нашем случае такой деятельностью выступает иноязычная коммуникация студентов в процессе изучения иностранного языка.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, коммуникация, коммуникативный метод, языковая личность.

Shpakova N. Forming of communicative competence in the study of foreign language

In this article the importance of ground of methods of making of skills of effective communication is predefined by the urgent necessity of education, oriented to forming language personality capable communicative justified to use language means, was determined.

A strategic aim is making of willingness freely to own a language in the real communicative situations for arriving at mutual understanding between the participants of communication.

It was pointed out, that in order that in a complete measure to apply theoretical researches of themes of self-education in practice the teachers of the English and German languages use communicative, language, speech, sociocultural and social-linguistic, discursive, strategic, thematic and professional competences in the work.

It is marked that presently in practice of preparation of students of higher univercities next to the traditional methods of studies the innovative are widely enough used, a main place among that is occupied by the active methods of studies. Active methods of studies are methods that stimulate cognitive activity of students, they are built mainly on a dialogue that envisages a free exchange ideas about the ways of decision of that or other problem and characterized by the high level of activity of students.

Models and methods of communicative competence are examined in the article by means of which this difficult phenomenon is explained. The level of efficiency of communicative process is predefined by the level of formed of communicative competence of subjects. A competence is examined as proof readiness and ability of a person to some activity. In our case such activity in foreign communication of students comes forward in the process of foreign language studying.

Key words: *communicative competence, communication, communicative method, language personality.*